

Посрещане

НА ТУРИСТИ МЮСЮЛМАНИ
В ОБЩЕСТВА С ХРИСТИЯНСКА КУЛТУРА

НАРЪЧНИК ЗА ПРЕДПРИЕМАЧИ

Принос към създаването на Наръчника имат:

Проф. Иван Желев Димитров

Даниела Ненкова

Димитрина Ботева

Светлана Аладжем

Превод от/на английски и български:

Анна Гълъбова

Дизайн и оформление:

Мариета Василева

Редактор:

Светлана Аладжем

Съдържание

4	Въведение
4	Представяне на проекта финансиран от Фондация Анна Линд и изпълняван от Фондация „Информация и природозащита“
6	Културни различия и межкултурно общуване
7	Трите основни типа културни групи
7	В коя попадаме
10	Межкултурно познание и умения за общуване в туризма
12	Добри практики за успешна межкултурна комуникация
13	Религиозни вярвания и културни ценности и тяхното отражение върху гостоприемството
13	Трите аврамитски религии
14	Ислямът
17	Мюсюлманите в България
17	Съжителство на хора с различни религиозни вярвания на Балканите
18	Основни мюсюлманските вярвания и добродетели
19	Културни характеристики, важни при грижа за клиента в туризма
21	Мюсюлманските туристи
23	Основни и допълнителни туристически услуги за гости мюсюлмани
23	Халал услуги
24	Очаквания на туристите мюсюлмани за настаняването и храната
26	Допълнителни туристически услуги за мюсюлмански туристи
27	Какво да знаем и спазваме, ако сме туристи в мюсюлмански страни?
28	Мюсюлмански празници, обичаи и традиции като туристически атракции в България
35	По-известни архитектурни паметници от Османска България – туристически обекти
37	Вместо заключение
40	Речник на понятията, използвани в Наръчника

Въведение

Наръчникът е предназначен за предприемачи в районите на националните паркове - членове на мрежата на PAN Parks, в България, Турция и във всички останали страни, както и за туроператори, които водят туристи в парковете. Не предлага универсални и конкретни решения, а цели да подпомогне подготовката на програми и разработването на нови туристически продукти, както и обучението на персонал.

Основните му цели са да: подобри разбирането на участниците в туристическото предлагане за ценността на познанията за културните различия и уменията за межкултурно общуване и породи стремеж към придобиването им; даде насоки за работа с мюсюлманския туристически пазар и помогне на предприемачите да изработят собствено виждане, съобразно специфична им дейност, място и пазарен сегмент; очертае главните особености при обслужването на туристи-мюсюлмани.

Фондация „Информация и природозащита“ <http://www.ecologybg.com/> изпълнява проект „Познание и разбиране за религиозните, културни и човешки различия в полза на устойчивото развитие“ с финансовата помощ на европейско-средиземноморската Фондация за диалог между културите „Анна Линд“, със седалище в Александрия, Египет <http://www.euromedalex.org/> и в партньорство с Асоциацията за екотуризъм „Кюра Планина“ от Турция и Фондация PAN Parks, регистрирана в Холандия.

Проектът цели да популяризира екотуризма, като икономическа дейност, в която страните и народите от европейско-средиземноморския район могат да намерят основа за сближаване.

В продължение на година (септември 2012 – август 2013) се осъществяват следните задачи:

- свързване на различни организации в интеркултурен диалог, за да поощри обмена и участието им в икономическото развитие;
- повишаване капацитета на младите хора и жените за участие в бизнес инициативи с партньори от различна културна и религиозна среда;
- поощряване на межкултурното учене по религиозни въпроси, като част от обучението за предприемачи в сферата на екотуризма;
- създаване на ефективни средства (обучителна програма, методология и материали и настоящия електронен наръчник) за разпространение на знания по: межкултурен и междурелигиозен диалог и разнообразие на мюсюлманството в Европа;
- създаване на възможности за мултиплициране на познанието и опита, натрупани в рамките на проекта, в поне 15 страни от европейско-средиземноморския район, чрез платформи за обмен и взаимодействие и като канал за комуникация с разнообразни целеви групи – от обикновени хора в провинциалните райони – до тези, които взимат политическите решения.

Културни различия и междукултурно общуване

Живели ли сте някога в чужда страна? Били ли сте някога на кратко посещение в чужбина? Случвало ли ви се е да попаднете в неудобна ситуация, когато другите не разбират какво точно искате или защо се държите по определен начин, въпреки че говорите на техния език? Ужасно е, нали?

Как въобще е възможно хора, които толкова си приличат и които говорят един и същ език, понякога да не могат да се разберат по между си? Защо българите кимат с глава, когато искат да кажат „не“, а всички други балкански и европейски народи правят същото, за да изразят „да“? Или пък, защо българите разговарят приятелски за това-онова преди бизнес срещи, а американците правят същото след подобни срещи? Всичко това се дължи на различията в културите, които отличават един народ от друг и които понякога създават проблеми. Те могат да доведат и до „културен шок“, когато попаднем в напълно непозната среда и трябва да се справяме с нея.

Културата представлява общоприетите ценности, обичаи, възприятия и правилата за поведение на един народ, начинът, по който дадена група хора решава проблеми и урежда спорове. Тя е филтърът, през който възприемаме и оценяваме информация, и базата, въз основа на която правим преценки.

През нашите „Културни очила“ виждаме нещата не такива, каквито са... виждаме ги такива, каквито сме ние.

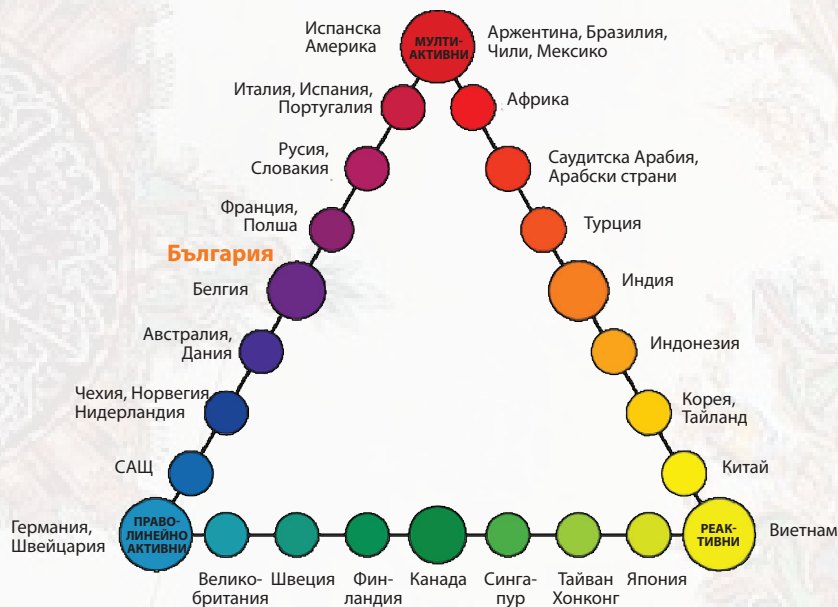
Познанията за културните различия на гостите ни и готовността да ги преодолеем е от изключително голямо значение в туризма. През последните десетилетия, в цивилизования свят, се предлагат все повече курсове за обучение, свързани с културата на отделните общности. В страни, които внасят и изнасят работна сила, като Канада, САЩ и Великобритания, това се е превърнало в индустрия. Много фирми, които работят с чуждестранни клиенти, плащат, за да подготвят по-добре служителите си и да подобрят резултатите на бизнеса си.

В България засега само някои от големите хотелски вериги и много малко от компаниите с чуждестранно участие обръщат внимание на проблеми, свързани с културните различия. **Всъщност за всички туристически фирми, които работят с чуждестранни клиенти, е от решаващо значение да обучат персонала си така, че да придобие познания и**

умения за работа с хора от различни култури. Това е едната страна на проблема.

Другата е, че **представянето на специфичните особености на местната култура би могло да се превърне в атрактивна част на много туристически продукти.** Повечето туристи, които посещават нови страни, отиват там точно, защото искат да научат повече за културните традиции, ценностите и вярванията на дадения народ.

Преди обаче да опознаем други култури първо е необходимо да научим повече за себе си. Ето къде се намират българите на културната карта:

Има **три основни типа култури** (по теорията на Richard Lewis <http://www.crossculture.com/>) – **праволинейно-активна, мулти-активна и реактивна**

- Праволинейно активни са народите от Австралия, Канада, Дания, Германия, Холандия, Норвегия и САЩ.
- Мулти-активни са от България и Албания, Алжир, Аржентина, Армения, Босна и Херцеговина, Бразилия, Хърватско, Куба, Кипър, Египет, Франция, Гърция, Италия, Монако, Португалия, Русия, Руанда и Украйна.
- Реактивни са Китай, Япония, (Северна) Корея, (Южна) Корея, Лаос, Тайланд и Виетнам.

В по-голямата си част **праволинейно активните народи** са целенасочени, планират изключително организирано задачите си и извършват дейностите една по една, като предпочитат да се придържат към праволинеен план на действие. Предпочитат открито и пряко обсъждане, като се придържат към факти и цифри. Говорят, за да обменят информация, и в еднаква степен изслушват и говорят. Казват истината директно вместо да бъдат дипломатични и не се притесняват от конфронтация, следвайки логиката, а не емоциите. Не показват напълно чувствата си и ценят личното пространство. Тяхната цел е постигането на добри резултати и предпочитат бързо да напредват, като правят компромиси, когато е необходимо да сключат сделка. Смятат, че добрите продукти сами си проправят път на пазара, и понякога пропускат да забележат факта, че в много части на света продажбите се осъществяват на базата на лични контакти. Праволинейно-активните хора обикновено използват официалните канали, за да преследват целите си. Не са склонни да използват връзки, да търсят по-лесни начини за постигане на целите си или да повлияят на хората с подаръци или парични подкупи. Обикновено съблюдават законите и в поведението си разчитат на вярата си в правилата и установените норми. Спазват договорите, които са подписали, и не закъсняват безпричинно с плащанията за получени стоки и услуги.

В бизнеса държат на прецизното изпълнение, доброто качество и надеждните срокове за доставка. Не харесват нито отлагането за утре, нито твърде многото приказки. Съсредоточават се върху процеса, не говорят дълго по телефона и отговарят бързо на писмени съобщения. Статусът в обществото се придобива съгласно постиженията. Шефовете често не се изтъкват. Парите са важни. **Рационализмът и науката доминират в мисленето им повече, отколкото религията.**

Мулти-активните народи са импулсивни, отдават голямо значение на чувствата, фокусират се върху взаимоотношенията и връзките с хората. Предпочитат да вършат няколко неща едновременно и не са добри в следването на конкретни планове. Разговорите са заобиколни и оживени. Опитват се да говорят и слушат едновременно. Често прекъсват и рядко правят паузи в разговорите. Хората от мулти-активните култури се чувстват неловко, когато настъпи мълчание, и рядко им се случва да мълчат или да допуснат да се мълчи.

В бизнеса взаимоотношенията и връзките с хората се смятат за по-важни от продуктите. Първите проправят пътя за продажбата на последните. Контактите се осъществяват най-добре, когато стават очи в очи, и не могат да се

поддържат за продължителен период от време само чрез кореспонденция или телефонни разговори. В тези култури писмената форма на общуване има по-малка тежест отколкото устната. Те до голяма степен разчитат на диалога и желаят да получават информацията си директно от хората. Търговията се основава на слухове, мълви и в сравнение с праволинейно-активните хора проявяват много по-малко зачитане на официални съобщения, правила или установени норми. Уважението им към властта е ограничено, но приемат своето място в социалната си група или йерархията на фирмата. Предпочитат властните шефове, от които се очаква да ги защитават.

Мулти-активните хора често закъсняват със сроковете за доставка и при плащанията на получени стоки или услуги. В сравнение с праволинейно-активните много по-малко се интересуват от графици или крайни срокове и често предприемат нещо само, когато са готови за това. Забавянията са обичайно явление, а неточността е често срещана. Мути-активните хора са гъвкави и не рядко променят плановете си. Често правят това, за да се съобразят с други промени на други места. Не планират нещата толкова подробно, колкото праволинейно-активните хора, но са доста добри с импровизациите и умело се справят с хаоса. Вземат и дават на заем вещи, които са тяхно притежание, без много условности. Повече ценят компанията, отколкото уединението. В по-голямата си част отдават повече значение на емоциите и семейството. В бизнеса разчитат на излъчването си, на реторика, манипулации и договаряне на истината. Те са дипломатични и тактични и често заобикалят законите и официалните процедури, за да решат нещата по „по-лесния начин.“

Реактивните или „изслушващите“ култури рядко предприемат действия или обсъждания първи, тъй като предпочитат да се изслушат или разберат позицията на другата страна, след това да реагират на въпросната позиция и едва тогава да формулират своя собствена. Реактивните култури изслушват преди да реагират. Те са най-добрите слушатели на света. Определен период на мълчание след изказването на говорещия показва дълбоко уважение към казаното, което трябва да се осмисли не прибързано, а с дължимото внимание. Дори когато започват отговора си, представителите на реактивните култури не са склонни веднага да изразят крайно мнение. Особено японците обмислят многократно и подробно всяка една точка, за да са напълно сигурни, че няма никакви недоразумения. Китайците спокойно подбират различни стратегии, за да се избегне несъгласие с първоначалното предложение.

При реактивните култури предпочитаният начин на общуване е монолог – пауза – размисъл – монолог. Хората, които принадлежат към реактивна култура, не само допускат значителни периоди на мълчание, но и дори смятат мълчанието за много съществена и почти изискана част от дискурса. Американецът, след като е представил своето предложение за цена, се навежда напред и казва: „Е, какво мислиш за това?“ Ако попитате хора от реактивна култура какво мислят за дадено предложение, те наистина започват да мислят. Хората от реактивна култура мислят без да говорят. Друг американец, на който му е зададен същият въпрос, вероятно би скочил на крака и би възкликнал: „Ами, ето какво мисля!“ – без да оставя никакви паузи, маркиращи отделните части на разговора, и без да възпрепятства характерната за запада скорост. На изток отговорът се намира по-бавно.

Никак не улеснява ситуацията и така типичното за изтока избягване на контакта с очи. Финландец или японец, смутени от втренчен към тях поглед, поглеждат към опонента си само в началото на разговора или когато искат да покажат, че е ред на другия да вземе думата. Да се говори за това-онова никак не е лесно при реактивните култури. Западникът трябва винаги да има предвид, че действителното съдържание на отговора, даден от човек от реактивна култура, представлява само малка част от значението на събитието. Хората от реактивни култури имат големи запаси от енергия. Пестят движенията и усилията си и не губят време за „преоткриване на топлата вода“. Въпреки че винаги създават впечатлението, че имат сила в излишък, рядко са агресивни и също така рядко се стремят да бъдат лидери.

След като вече знаем повече за основните типове култури, нека да се опитаме да погледнем през очите на нашите гости.

За начало се опитайте да разберете тяхната гледна точка и да проумееете, че не е лесно да си чужденец, дори и когато си на почивка. Ако е възможно, постарайте се да намерите информация за страната, от която идват. Дори и да знаете съвсем малко за тях, това би ви помогнало да успеете да ги накарате да се чувстват по-добре. Добър начин да научите повече от тях самите е да започнете разговора например с „Ние българите ядем салата преди основното ястие, а вие?“ или пък „За нас е съвсем нормално да започнем разговор с непознати в магазин или ресторант. И при вас ли е така?“ По този начин ще научите различни неща за тях и същевременно ще им помогнете по-добре да разберат българите. Много по-лесно е да се приемат дори и най-странните неща, когато знаем, че те са част от културните особености на един народ.

Не забравяйте, че първото впечатление е най-важно! Би било добре, ако успеете да научите поне една дума на езика на гостите си и я кажете, когато ги приветствате за добре дошли на входа. Пригответе малък ритуал за посрещане – дайте им роза или чаша българско вино и им кажете за традиционното гостоприемство на хората тук. **Но все пак не навлизайте в личното пространство на другите прекалено бързо – не се опитвайте да стиснете ръката на всеки един от тях или да ги прегърнете или целунете, или да ги потупате по рамото, защото има култури, в които това е абсолютно неприемливо.**

Важно е да им дадете пълна информация за това какво да очакват. Започнете с предупрежденията за опасност – кражби на обществени места (това може да се случи дори и във фойето на голям хотел или пред обменно бюро). Имайте предвид, че в някои страни, като например мюсюлманските, е малко вероятно да се случи подобно нещо поради религиозните им и културни норми. След това им кажете за всякакви други неудобства, като например нечестни таксиметрови шофьори и им препоръчайте как да ги избягват.

Разработете продукти, които са свързани с традиционни български празници или вярвания. Направете проучване, за да откриете фирми, които предоставят подобни продукти, или се опитайте сами да създадете нещо, свързано с най-почитаните празници в региона. Представете им характерен ритуал или фолклорна традиция. Попитайте гостите си за техните традиции и фолклор. Опитайте се да им покажете и да ги научите на някои от нашите традиции. Не правете представянето по-дълго от половин час. След подобно преживяване хората стават по-отворени към културата на домакините си.

Научете служителите си на някои основни културни различия, свързани с храната. Например, мюсюлманите и евреите не ядат свинско. Американците обичат храната им да е топла и да се сервира бързо. Англичаните често ядат обилна сготвена закуска – бекон и яйца. Осен това те предпочитат кафето им да е „шварц“, т.е. слабо, но в голямо количество и сервирано в голяма чаша (за чай) и не ядат много салати.

Винаги е по-добре да попитате хората какво предпочитат да ядат за обяд или вечеря отколкото да сбъркате. Можете да започнете разговора с „Ние българите обикновено започваме вечерята със салата и ракия, а вие?“ Не смятайте, че всички биха искали да опитат българските специалитети. Някои хора не обичат да променят хранителните си навици.

Дръжте се на разстояние и не се натрапвайте. Повечето праволинейно-активни хора са много учтиви и усмихнати, но до определени граници. Биха разговаряли известно време с вас, когато се нуждаят от информация,

но това не означава, че можете да седнете на тяхната маса, без да сте поканен. Когато разговаряте – винаги изслушвайте и изчаквайте човека, с когото говорите, да довърши това, което казва, преди вие да започнете.

Имайте предвид, че чувството за хумор е свързано с културата и всеки народ има свои характерни шеги и вицове. Не очаквайте всички да се смеят на българските анекдоти и не ги разказвайте на всеки.

Типичен български навик е да се говори на прага. За праволинейно-активните хора този навик е непонятен и може да ги подразни, ако ги задържат на вратата, когато те се готвят да излязат.

И накрая – **имайте предвид, че не всички хора от дадена култура са еднакви.** Хората са различни и не винаги това, което важи за един англичанин, например се отнася и за всички останали негови сънародници. Вие бихте ли се съгласили, че „Всички българи пият ракия“ или пък, че „Всички българи взимат подкупи и крадат“?! Така че, не може да смятате, че всички хора от даден народ са еднакви. Затова **не бива да се ръководим от стереотипи.** Те опростяват действителността и обикновено са отрицателни. Увековечават някои характеристики чрез пренасяне от уста на уста, но те не стават по-верни от това.

В туризма, където грижата за клиента е основен критерии за качество на услугите, трябва да тълкуваме всеки гост поотделно, да избягваме изводи с „винаги, всички, никога, всеки“ и да използваме „много, повечето, често, някои“. Бъдете искрени и покажете, че сте гъвкави и искате да научите повече за тяхната култура и страна. Опитвайте се да опознаете всеки един от гостите си и записвайте имената им, навиците им, любимите им ястия. Това ще е специално удоволствие за тях. Няма човек, който да не обича да се чувства специален.

Добри практики за успешна межкултурна комуникация са:

- да опознаем първо себе си;
- да се поставяме на мястото на нашите гости и да се стараем да ги разбираме; винаги да подхождаме добронамерено.
- Любопитството ни трябва да бъде съчетано с уважение и дискретност.
- Нужно е да приемаме несигурността и неяснотата и да бъдем гъвкави.
- Добре е да очертаем културните особености, които ни разделят от нашите гости, и да се постараем да се срещнем по средата!

Религиозни Вярвания и културни ценности и тяхното отражение върху грижата за клиента в туризма

Трите авраамитски религии

Авраамитските религии са монотеистични, т. е. те вярват в съществуването на един Бог, Творец на всичко, Който се грижи за сътворения от Него свят. Техният общ произход води до Авраам, родоначалника на еврейския народ, или до духовна традиция, идентифицираща се с него. В хронологичен ред на основаването са: юдаизъм, християнство и ислям.

Юдаизмът е религия на потомците на Яков (наречен също Израил), внук на Авраам. Това е една от най-старите монотеистични религии, жива и днес. От юдаизма идва вярването, че съществува един всемогъщ Бог, Който е Създател на вселената и я поддържа в съществуване. Юдаизмът се основава на еврейския канон на Библията, известен като Танах, доразвит в по-късни текстове като Талмуда. Според традиционния юдаизъм Бог разкрива Своите закони и заповеди на Моисей в планината Синай под формата на писмената и устната Тора (Закон). Неговите текстове, традиции и ценности играят важна роля и в по-късните авраамитски религии християнството и исляма. В много аспекти юдаизмът пряко или непряко е оказал влияние и върху светската етика и гражданското право на западната цивилизация.

Християнството е вярата на християните в Иисус като Помазаник (евр. Mashiah, гр. Christos, Χριστός), „Син Божи и Изкупител на всички хора“. Названието „християни“ за пръв път е използвано в Антиохия (Древна Сирия, сега в Турция). Християнството почита Библията като слово, вдъхновено от Бог. Тя е съставена от две части – Стар и Нов завет. Старият Завет съдържа книгите на еврейската Библия, а Новият Завет съдържа 27 книги, в това число евангелия, история на дейността на първите християни, писма (послания) на апостолите и книгата Откровение. Новият Завет е централното писмено свидетелство на християнството, в което основната представена личност е Иисус Христос. Библията е написана от хора, вдъхновени от Светия Дух, и поради това словото ѝ е непогрешимо Божие слово.

Християнството се развива като сравнително единна религия до XI в., когато се отделят християнските църкви в Централна и Западна Европа с център Рим и така се оформя римокатолическата църква. В началото на XVI в. от нея се отделят протестантските църкви. Тези три клона на християнството

продължават да живеят отделно, макар да има и опити за съвместни действия. Това е най-голямата религия в света с около 2,3 милиарда последователи. Християнството е преобладаваща религия в Европа, Северна и Южна Америка, Австралия и Океания, Филипините и големи части от Африка. То нараства бързо в Азия – особено в Китай и Южна Корея.

Ислямът

Ислямът е монотеистична религия, основана на Корана (книга, структурирана в 114 сури и смятана от нейните последователи за буквално слово на единствения Бог – Аллах), както и на Сунна – описания на учението и дейността на пророка Мохамед. В арабски език „ислям“ е отглаголно съществително, означаващо себеотдаване на Бог, както става ясно от посланията и живота на неговия пророк – Мохамед. Така Откровението на Божието слово превърнало един търговец от Запад на Арабия в пророк. След смъртта му през 632 г. последователите му понесли неговото послание като армия от завоеватели, която нахлула в земи-

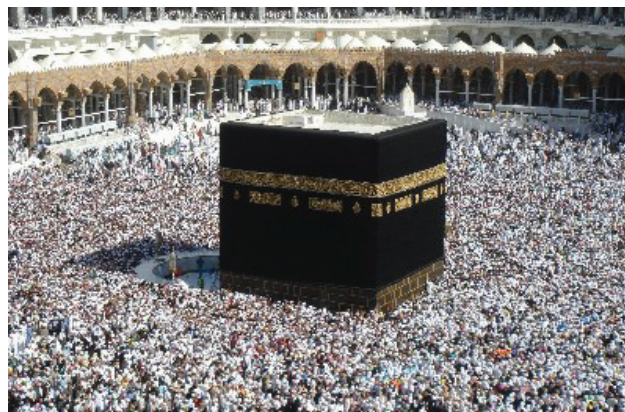
те на християнската Византийска империя. Днес мюсюлманите са огромно мнозинство във всички източно-средиземноморски страни с изключение на Израел и Кипър.

Мюсюлманите приемат старозаветните праведници и пророци Адам, Авраам (Ибрахим), Моисей (Муса) и Исус (Иса). Според ислямската традиция тези по-ранни божествени послания били изкривени с времето.

Мюсюлманските религиозни практики включват Стълбовете на исляма – пет задължителни канонизирани предписания за религиозна обредност, поведение и действия на поклонение пред Бог: засвидетелстване (изповядване на вярата), молитва, пост, милостиня и поклонничество. Съблюдаването им определя благочестивостта, която осигурява спасението при съдния ден. Те са също и мощен фактор за единението в уммата (общността на вярващите), като подпомагат изглаждането на съществуващите между направленията различия по теоретично-богословските и обредните въпроси.

Ислямското право (Шариат) включва подробни предписания за почти всяка област на личния и обществения живот, като обхваща теми от банковото и военното дело до благотворителността и защитата на околната среда. В исляма не съществува клир, няма формално учредено тяло, овластено да надзирава или диктува религиозния ред. Отсъства говорител и изразител на

официалната позиция на исляма, подобна на папската институция. С колапса на ислямската свръхдържава, оцеляла само два века след смъртта на пророка Мохамед, религиозната власт е поверена на улемите (ulama) – група учени или духовни водачи. Тяхната роля на пазители и интерпретатори на традицията е много по-близка до тази на равина, отколкото на християнския свещеник. Те нямат политическа власт, но действат като ограничен фактор върху властта на султаните и емирите (висшия политически елит). Тълкуват и прилагат божествения закон според системи от правила, разработени в академиите. Най-престижната ислямска академия Al-Azhar в Кайро е основана през 971 г. и претендира за най-стария университет в света.

Със своите около 1,57 милиарда вярващи или около 30% от населението на Земята ислямът е втората по разпространение религия след християнството, а според някои оценки е и най-бързо разрастващата се. Повечето мюсюлмани са привърженици на едно от двете главни разклонения на исляма – сунитство и шиитство.

Ислямската религия е свързана с пътуването, тъй като задължението да се пътува (поклонничеството) е един от петте стълба, заедно с вярата в Господ и Мохамед, молитвите, постите и даването на милостиня (благотворителност). Ислямът насърчава определени форми на пътувания – задължителното хадж (Hajj), посещение на религиозни свети места, за получаване на познания и т.н.

От гледна точка на туризма мюсюлманите могат да бъдат разделени на три групи:

1) Либерално настроени към всички религиозни изисквания – Хора с по-светски виждания, освободени от религиозните практики, учили в чужбина, с различен образователен и културен статус. Те не са атеисти или антирелигиозни, но не се идентифицират с религията и са либерално настроени към спазването на задълженията си като мюсюлмани.

2) Консервативни традиционалисти – Не са дълбоко религиозни, но спазват по-голямата част от религиозните правила, ограничения и задължения. Те могат стриктно да спазват някои религиозни норми, а да не се съобразяват с други. Тази група е най-многобройна, но и най-претенциозна, защото имат психологическа нагласа, че ако не спазват всички предписания, то поне това, което спазват, трябва да бъде много стриктно съобразено с изискванията. Например: могат да посещават увеселително заведение

или хазартна зала, но няма да ядат свинско и дори няма да искат на масата им да присъства блюдо със свинско месо.

3) Дълбоко религиозни – Последователни в своето служение, догматични, спазват всички канони и не биха предприели туристически пътувания, ако не са сигурни, че могат да разчитат на спазването им. Те разчитат главно на туроператори, които предлагат специални пакети за вярващи мюсюлмани.

Мюсюлмани живеят в над 100 страни. Ислямът е преобладаващата религия в Близкия Изток и Северна Африка, както и в големи части от Азия и Субсахарска Африка. Значителни мюсюлмански общности има в Китай и Русия, както и на някои от Антилските острови (чрез заселването там от колониалните държави на роби-мюсюлмани). Около 13% от всички мюсюлмани живеят в Индонезия, най-голямата предимно мюсюлманска държава в света, 31% – в Индийския субконтинент, а други 20% – в арабските страни. Общности на мюсюлмански имигранти или хора, приели ислям, има в почти всички части на света.

Последният Национален парк (Кюра Планина), който се присъедини към мрежата на PAN Parks <http://www.panparks.org/visit>, е от преобладаващо мюсюлманска странна – Турция. Последователи на Исляма има и в останалите страни на парковете от мрежата: 10% в България, 10-13% в Грузия, 6% в Русия, 5% в Швеция, 2,5% в Италия, 1% в Естония, 1% във Финландия, 1% в Латвия и 0.3% – в Румъния.

Трите основни религии, свързани с името на Авраам, имат някои прилики. Всички те са монотеистични и считат Бог за трансцендентен Творец и източник на моралния закон. Етичната ориентация на всички тези религии е изборът между доброто и злото, което е свързано с подчинение или неподчинение на единия Бог и божествения закон. В свещените им текстове персонажите, историите и местата си приличат, въпреки че те често ги представят с различни роли, перспективи и значения. Имат и много вътрешни различия, основаващи се на специфичната доктрина и практика. Най-важната теологична разлика от гледна точка на историческото развитие на ислям е в интерпретацията на грехопадението. Тук не присъства доктрината за първородния грях, няма и следа от идеята за изкуплението на чуждите грехове. Единственото, което се изисква от хората, е да спазват божествените завети и да използват своя ум, интуиция и дарби, за да различават лъжата от истината, използвайки Корана за критерий. Понякога различните религии, а често и клоновете в рамките на една и съща религия са имали и продължават да имат горчиви конфликти помежду си.

Мюсюлманите в България

Според преброяването от 2011 г. общият брой на самоопределилите се като мюсюлмани в България е 577 139 души или около 10% от посочилите вероизповедание. Повечето български мюсюлмани са сунити, тъй като сунизмът е формата на ислям, официално поддържана от Османската империя, управлявала и териториите на днешна България в продължение на пет века. Представени са и шиитски секти като къзълбаши и бекташи. Шиитите живеят най-вече в районите на Разград, Търговище и Тутракан. Според Мидхат паша те са главно потомци на българи, приели исляма, за да избегнат преследвания.

Мюсюлманското население на България включва главно турци, българи-мюсюлмани и роми-мюсюлмани и живее най-вече в Североизточна България и Родопите. Известна част от мюсюлманите в България са български граждани, имигранти от арабските страни.

Мюсюлманската йерархия е оглавявана от главен мюфтия и осемнайсет регионални мюфтии, заемащи поста за петгодишен срок.

Съжителство на хора с различни религиозни вярвания на Балканите

Балканите са район основно с християнско население, но сред християните живеят и много мюсюлмани, юдеи, представители на други религии – традиционни и нови. Съжителството не всякога и навсякъде в региона е било мирно. Народите познават много религиозни конфликти. Западно от българските граници дори през последните две десетилетия имаше много и то кървави конфликти. Тези конфликти не са чисто религиозни – по-скоро политическите напрежения, които се представят като религиозни. Ръководителите на съответните вероизповедания обаче заявяват, че няма остри проблеми между вероизповеданията.

За щастие на населението в България тук такива конфликти няма. Дори християни и мюсюлмани живеят наистина заедно: взаимно зачитат празниците си, гостуват си, споделят радости и скърби. Когато едната общност строи свой молитвен дом, хора от другата общност помагат със средства или с труд и обратното. В редица селища християнската църква и мюсюлманската джамия са построени една до друга и това съжителство има многовековна традиция. Наблюдава се и друго: често мюсюлмани посещават християнски храмове и манастири и се молят там, а християните ги прие-

мат с добри чувства. Не са редки случаите мюсюлмани да правят дарения за християнски храмове. На фона на всички тези положителни практики политиките започнаха да говорят за „българския модел“ в мирното съвместно съжителство на представителите на различните религии. Истината е обаче, че това не е постижение на политиките, то е постижение на самите хора от различните религии и е народна традиция от векове. Дългото им съвместно съжителство на едно място, споделянето на трудностите, на негодите, но и на успехите и радостите ги е научило, че разликата в религията не е пречка те да живеят в мир.

Основни мюсюлманските вявания и добродетели

Вяванията в исляма са концентрирани около известните пет стълба на тази религия: засвидетелстване, молитва, пост, милостиня и поклонничество. Характерно за мюсюлманите е, че вяващите спазват сравнително точно изискванията във връзка с тези пет стълба.

Засвидетелстването на вярата е условие, без което не може, затова не го коментираме. За останалите четири стълба на ислямската вяра има точно разписани правила за изпълнение на религиозните задължения.

Петкратната дневна **молитва** (намаз), особено петъчната обедна молитва, съответната подготовка за тях с външно (с измиване) и вътрешно (с разкаяние и прошка) очистване имат за цел да държат мюсюлманина винаги в култова изправност.

Същото се отнася и за **поста**, особено през месеца рамазан. Но към поста трябва да причислим и постоянното въздържане от определени храни и алкохолни питиета.

Милостинята (зекят) е постоянно задължение на мюсюлманина, което се изпълнява с готовност и щедрост в името на Бога. Специални формули

посочват, кой колко трябва да пожертва (в стока или пари) като милостиня за бедните и нуждаещите се. Това не решава социалните проблеми, но поддържа живо чувството за съпричастност с братята по вяра, поддържа съзнанието за общност (умма).

Поклонничеството (хадж) е преди всичко до Мека и се смята за неотменимо задължение.

Всичко това поставя ежедневието на мюсюлманина в определени рамки, които го отличават от останалите хора като човек на вярата. Тези ха-

рактеристики на всекидневния религиозен живот поставят определени изисквания към бита на мюсюлманина.

Културни характеристики, важни за грижата за клиента при настаняване и хранене на гости

Една от основните културни характеристики при исляма е схващането за чистота. **Чистотата** в исляма се разбира като почистване от всякакъв вид нечистотии. Тези нечистотии от религиозна гледна точка се разделят на вътрешни и външни. При външните се почистват всякакъв вид мръсотии от дрехите, тялото и мястото, където сме; т. е. всяка мръсотия, която е видима, в това число забранените храни и напитки – всичко свързано със свинята, кучето и алкохола.

При вътрешните се почиства душата от всякакъв вид непристойни неща, направени от човека. От гледна точка на ислямското законодателство чистотата не е самоцел. Тя означава почистване с цел „ибадет“ – служене или преклонение пред Всевишния Аллах, изискващо се преди ритуалните обреди като молитвата, четенето на Коран от книга и др.

Почишването от гледна точка на шариата се разделя на две:

- Задължително почистване (уаджиб). Изисква се, когато човек иска да пристъпи към молитвата, при четене на свещения Коран, при тауаф (обикаляне) около Кааба, при полов акт и когато човек приема исляма. Казано е: „Когато станете за молитвата, измийте лицето и ръцете си до лактите и обършете главата, и измийте нозете си до глезените. И ако сте омърсени (от полов акт – б. м.), почистете се; и ако сте болни или на път, или някой от вас е дошъл от нужника, или сте обладавали жени, а не сте намерили вода, тогава потърсете чиста земя и натрийте с нея лицата и ръцете си.“
- Препоръчителни измивания според сунната са измиване три пъти на лицето и ръцете до лактите при абдест (четене на корана или молитва), къпане преди петъчната молитва и др.

Според едно предание Пратеникът Мохамед казва: „Който извърши ритуалното измиване, както е повелено, и отслужи молитвата така, както е повелено, ще му бъдат опростени предходните грехове“.

Съгласно исляма, „когато човек се почиства, той има две ползи: почиства тялото си и своята душа“.

За тези измивания на госта-мюсюлманин трябва да се осигури достъп до чиста течаща вода. Препоръчително е батерията и мивката да са разположени така, че той да може да си измие ръцете до лактите под струята. В тоалетните е добре да има биде, подвижен душ, маркуч или поне шише или канче с вода за подмиване.

Пространството, което гостът ще обитава, трябва да е предпазено от достъп на нечисти животни – прасета и кучета, както и да няма алкохол.

Мюсюлманинът се нуждае от **чисто място за молене**, за няколкократната молитва, както и от **указване на посоката за молене/кланяне** – т. нар. кибла, посоката към Мека от различните части на Света. Към нея са обърнати и сградите на джамиите, където и да се намират. Указателят може да е постоянен (например стрелка върху тавана на стаята) или подвижен знак. Признак на гостоприемство е домакинът да е готов да посочи на госта си най-близката джамия или месчит за петъчната молитва, ако той пожелае.

Постът на мюсюлманите е два вида: пълно въздържане от храна и напитки, включително вода, през светлата част от денонощието в продължение на един (лунен) месец или постоянно въздържане от определени храни. При първия вид пост не се изисква много от оказващия домакинство, освен да уважава това религиозно действие на госта си.

Вторият вид пост предполага възможността да се предложи **култово чиста** или „**халал**“ **храна**. Произходът на храната – както на месото, така и на другите продукти, в които е възможно да има следи от нечисти животни – трябва да е ясен. Мюсюлманите са много чувствителни към две животни – свинята и кучето и се пазят ревностно и от двете.

„Халал“ означава **нещо позволено и добро**. Антонимът е „харам“ – нещо, което не е позволено, опасно, грях. Харам са свинското и алкохолът, но и да влезеш в морето без да можеш да плуваш.

Месото е халал не само, ако не е свинско. Животното трябва да бъде заклано по определен начин от определен човек – мюсюлманин, с дясната ръка, с определена молитва, която гласи, че животното се коли в името на Бог. Кръвта трябва да изтече изцяло. Нито едно животно не може да бъде заклано, ако не е в името на Бога. Позволено е то да бъде заклано и от юдеи или християни, но не от изповядващи други религии.

Мюсюлманинът трябва да избягва не само консумацията, но и да бъде в близост и досег със свиня въобще. Не бива дори да му замирише. Всяко замърсяване от този род би довело до голям дискомфорт.

Алкохолът също е „харам“. Алкохолът подобно на свинята се смята за нещо нечисто и забранено не само за консумиране, но не бива и да се продава, преработва, сервира и влиза в какъвто и да било досег. Поверие гласи: „ако капне капка алкохол върху ръката ти, е по-добре да я отрежеш“. Мюсюлманинът трябва напълно да се разграничи от понятието алкохол. Това се отнася за всичко, което опиянява, в това число и наркотиците.

Ето защо е препоръчително в стаите за гости-мюсюлмани да не се поставя алкохол в мини бара, защото, ако в него е имало алкохол, те няма да вземат или да сложат нищо друго в този хладилник.

Мюсюлманите държат на репутацията си и то демонстративно. Може да бъдат дискретно попитани дали желаят нещо допълнително и да им се поднесе алкохол в покрит съд, за да не бъдат дискредитирани публично, че нарушават правилата.

Оказващият домакинство трябва да уважава и начина, по който мюсюлманинът гледа на **отношенията между двата пола**. Тези особености често водят до недоразумения, като например отказ на мъж да се ръкува с жена, недоволство от разголени служителки в хотела или ресторанта, отказ да се направи така нареченият „face control“ на хотелската рецепция и пр. Понякога може да се възприеме като неуважение към госта, ако мъжът-служител на хотела прояви към съпругата-мюсюлманка прекалена любезност и скъси дистанцията, нещо, което е прието за обичайно при други култури. Дори се препоръчва служебното общуване с жени-мюсюлманки да се осъществява от жени-служителки.

Мюсюлманските туристи

Повече от половината мюсюлманско население в света е на възраст около или под 24 години. Голяма част от тях са добре образовани и любознателни. Мюсюлманските туристи са вторият най-бързо разрастващ се туристически пазар в света, след китайския. Ръстът на разходите по пътуванията на мюсюлмански туристи е 13 % от общите разходи в туризма за 2012 г., в сравнение с 3.5 % за 1995 г.

Според пазарно проучване на Muslim Lifestyle, публикувано в Crescent Rating and Dinar Standard от 2012, разходите на мюсюлманските туристи за 2012 г. са 130 млрд. \$, а за 2020 г. се очаква да бъдат 200 млрд. \$.

Същото проучване показва, че над 52.7 % от мюсюлманските туристи пътуват за отдих и развлечение. Те все повече търсят услуги съобразени с техния стремеж да спазват ислямски начин на живот. Търсят етикет „халал“ на хотелите, ресторантите и дори авиолините, които ползват. 50% от туристите мюсюлмани биха предпочели „халал“ услуги, ако те съществуваха, и 30% биха търсили такива, които стриктно се придържат към нормите на Шариата (ислямското право). Основните изисквания се въртят около „халал“ храната, което е едно от най-търсените качества на услугите – от 67% от туристите. Други важни изисквания при пътуванията им за удоволствие

са цената (53%), по което се покриват съвсем с последователите на другите религии, както и преживяване, съобразено с мюсюлманските норми на живот (49%).

Ясно е, че през следващото десетилетие се очертава бум на пътуванията на мюсюлмани. Ето защо е важно да се познаят и разбират особеностите на мюсюлманския туристически пазар. Това изисква разграничаване на мюсюлманските от останалите туристи, особено по отношение на предлагането на храната и моделите на посещения.

Основни и допълнителни туристически услуги за гости мюсюлмани

Туристите с мюсюлмански вярвания имат подобни интереси и търсят преживявания сходни с тези на немюсюлманите. Те се съобразяват с нормите на Исляма, но дестинациите, които избират, не са задължително места, където е разпространен Шариатът. Мотивите им за пътуване не винаги и изцяло са религиозни.

Те могат да бъдат:

- *общи*, с цел: бизнес, обучение, посещение на приятели и роднини, пазаруване, почивка или развлечения
- *специфични ислямски (религиозни)* – посещения на свети места, участие в празненства по повод големи мюсюлмански празници или семейни чествания, свързани с религиозни ритуали

И НЕ могат да бъдат „анти-ислямски“. Секс, винен или хазартен туризъм, както и консумация на свинско месо и алкохол са неприемливи мотиви за туристически пътувания за мюсюлмани.

Халал туризъм

Халал туризъм или ислямски туризъм са туристически дейности на мюсюлмани, които произтичат от ислямски мотиви и са според принципите на Шариата, което поражда **специфичните нужди на този тип туристи.**

- *В тесния смисъл на думата* това е религиозен туризъм (посещение на религиозни места)
- *В широкия смисъл на думата:* вид туризъм, който се съобразява с ислямските ценности.

Мюсюлманите обикновено търсят „халал“ преживявания, когато са в чужбина – храна приготвена съобразно исляма, разделение на половете, когато е възможно, време и място за молитви, чисто от алкохол пространство. Това обаче не означава, че мюсюлманските туристи имат абсолютно еднаква представа за перфектната ваканция. **Не съществуват общоприети „халал“ стандарти**

нито в мюсюлманските страни, нито в световен мащаб. Няма функциониращ международен механизъм за признаване на този тип услуги.

Според проучванията по света има около 6 млн. консуматори на халал храна. Едва по-малко от половината от тях обаче са мюсюлмани. Това е култура на хранене, отворена за всеки, и може да бъде практикувана от всички.

Днес **халал пазарът е един от най-бързо развиващите** се дори и в немюсюлманските страни, а в туристическата индустрия се налага нова пазарна ниша с фокус върху мюсюлманските туристи.

„Халал“ концепцията е застъпена както в областта на храненето, така и в производството на дрехи и козметика, в услугите, в банковото дело, финанси, логистика, хотелиерство и ресторантьорство.

Макар че това е голям сегмент на туристическия пазар, много малко хотели, авиолинии и туристически дестинации са направили усилия да посрещнат това търсене засега. Това дава уникална възможност на предприемачите в туризма да добавят подобен тип услуги към техните списъци от оферти, предназначени за гости от различни култури.

Какви са очакванията на туристите мюсюлмани за настаняването и храната и как да се подготвят предприемачите?

Мюсюлманските туристи търсят ваканции в нови региони, където могат да следват своята вяра и да ползват услуги, съответстващи с начина им на живот, вярвания и мироглед. Те не бива да бъдат третирани по един и същ начин с туристите с немюсюлманска култура и вярвания.

Поради нарастващия дял на мюсюлманските туристи е добре да се създадат туристически пакети, които да са съобразени с нормите на Шариата. Съществуват различни разбирания за туристическите продукти и атракции за мюсюлмански туристи, но има някои основни характерни особености, които те очакват да бъдат спазени, и затова ще ги представим тук, без претенции за изчерпателност. Съществуват и много индивидуални характеристики на различните сегменти туристи и затова тези съвети не бива да се прилагат еднакво към всички.

Очакванията на туристите, базирани на религиозните им вярвания, не са ограничени само до хотелите, а се отнасят и до другите дейности, инфраструктура и съоразения, свързани с туризма като атракции, летища,

туристически информационни центрове, заведения за хранене, тематични паркове, магазини и др.

Преди всичко трябва **да се избягва открито предлагане на какъвто и да било вид дейности, свързани със секс, хазарт и алкохол**. Хотелът не трябва да е в близост до курорт с казина, игрални автомати, сервиране и продажба на алкохол, дискотеки, барове и секс-магазини, както и всякакви форми на забавления, противоречащи на ислямските принципи.

Необходимо е, разбира се, да се предлагат подходящи развлечения като посещение на джамии, паметници и забележителни места на културното и религиозно наследство на местните мюсюлмански общности, както и християнски и юдейски храмове, атракции за деца и спортни събития, кулинарни предложения, съобразени със специфичната им диета.

Главно изискване на мюсюлманските туристи е храната и напитки-те в ресторантите, в хотела, на летището, по време на полет и на други обществени места да бъде „халал“. Ако хотелът не разполага с „халал“ ресторант или кухня, е добре да може да предложи поне списък с магазини и места за хранене, предлагащи такава храна в близост.

Другото важно условие вашите гости-мюсюлмани да се чувстват добре е **да им се създадат всички условия за изпълнение на молитвите и спазване на изискванията за чистота, свързани с тях**. Туристите-мюсюлмани търсят и очакват да намерят молитвени стаи както в хотела, така и на обществени места, транзитни зони, туристически атракции.

В хотела е добре да има стая за молитви, която е разделена за жени и мъже. Това може да се направи с една завеса или временна преграда. Посоката за молитва към Мека (Кибла) трябва да бъде отбелязана в стаята за молитва, както и на видно място в хотела и указанията трябва да са на английски и по възможност на арабски.

В близост до стаята за молитви, както и в тоалетните на хотела, трябва да има подходящи кранчета за вода за ритуално измиване на ръцете до лактите и краката, което мюсюлманите извършват преди всяка молитва.

Добър жест на гостоприемство би било да се предложи транспорт до най-близката джамия специално за петъчната молитва, която е най-важна за мюсюлманите. Тя е задължителна за всички мъже и е за предпочитане да бъде проведена в молитвен дом, заедно с други последователи на Исляма. Ето защо е добре хотелиерите и туроператорите да са подготвени със списък на джамиите в района и да съдействат на гостите си.

За по-консервативния тип мюсюлмански туристи туроператори и хотелиери се стараят да предлагат и следните допълнителни условия и възможности:

- преобладаващо мюсюлмански персонал, с облекло съобразено с принципите на Шариата
- отделни рецепции и етажи за жените и мъжете, както и женски персонал на етажите за жени и мъжки – на етажите за мъже
- легла, обърнати „с лице“ по посока на Мека
- стрелки и/или компас за определяне посоката към Мека, молитвени килимчета и копия на Корана във всяка хотелската стая
- калкулатор за изчисляване на часовете за молитва на сайтовете на туроператори и други доставчици на туристически услуги и/или система за оповестяване на времето за молитви

- по време на Рамазан (Рамадан) в хотела се сервира определен вид храна – сухор вместо закуска и ифтар след залез слънце, за да позволи на гостите да спазват постите по правилата на Корана.

Подсигуряването на всяка от тези възможности ще повиши многократно привлекателността на хотела и услугите в очите на мюсюлманските туристи. Повечето препоръки, направени тук, няма да променят общата характеристика на хотела, нито пък ще струват скъпо, но затова пък задоволството на туристите-мюсюлмани ще бъде голямо.

Допълнителни туристически услуги за мюсюлмански туристи

Има няколко основни очаквания на туристите с ислямска култура, които биха увеличили посещаемостта на местата за спорт, спа и релакс и плажовете. **Басейните трябва да са отделни или да се посещават в различни часове от мъже и жени.** Същото важи и за зоните за релакс и спа и спортните центрове. **На плажа е добре да има обособени само за жени пространства, както и за семейства, с бански костюми според ислямските традиции.** Жените не бива да се показват пред други мъже, освен собствения си съпруг, и затова техните буркини

(бански костюм за мюсюлманки) покриват всичко освен лицето, дланите на ръцете и ходилата.

Ислямският салон за красота и спа център трябва да отговаря на следните изисквания:

- всички козметични и хигиенни продукти, които се използват, да отговарят на мюсюлманските принципи, като не съдържат никакви следи от свински и кучешки мас, кожа, косми и др.
- дизайнът на пространството да позволява затворени и скрити от мъжки погледи зони за жени
- персоналът в женските отделения да е съставен от жени, предимно мюсюлманки, а в мъжките – от мъже-мюсюлмани
- изпълнението на молитвите и съобразяването с часовете за тях да се уважава

Какво да знаем и спазваме, ако сме туристи в мюсюлмански страни?

Коранът насърчава пътуването и ислямската религия не упражнява влияние върху туристическите дейности. Гостоприемството е традиционна черта в културата на повечето последователи на Исляма. Не е случайно, че едни от най-търсените и ценени туристически дестинации са именно в мюсюлмански страни.

Туристите от страни с християнска култура обаче трябва да са запознати с традициите и обичаите, които произлизат от Исляма, и да се съобразяват с тях, когато посещават мюсюлмански страни. На свещените места има контрол върху посещенията на немюсюлмански туристи. Достъпът често се ограничава или се поставят определени изисквания.

Абсолютно неприемливо поведение в тези страни би било:

- демонстриране на физическа близост на обществени места
- консумация на каквито и да било продукти със съдържание на алкохол и свинско
- носене на оскъдно облекло
- нудизъм
- хазарт
- търсене и предлагане на секс услуги

Мюсюлмански празници, обичаи и традиции като туристически атракции в България

Мюсюлманският празничен календар е изграден на основата на лунния годишен цикъл. Затова празниците са подвижни спрямо нашия, слънчев календар, като всяка следваща година те се преместват напред с 10-11 дни, т. е. честването им не е фиксирано с точна дата или определен годишен сезон по нашия календар. В арабските страни буквално наблюдават кога ще се покаже луната и съобразно това на различните места празникът започва в различно време.

В традиционната празнична обредна система централно място заемат едномесечният пост през месец Рамазан и двата байрама – Рамазан и Курбан, наричани още Голям и Малък байрам.

РАМАЗАН БАЙРАМ

Рамазан Байрам е най-таченият празник сред мюсюлманите. **Това е празник на разговяването, който се отбелязва в чест на приключване на постите през деветия месец рамазан. Целият месец Рамазан е празник и е свещен, затова Бог приема молитвите много по-добре.** През светлата част от денонощието, от зазоряване до залез слънце мюсюлманите говеят (постят), не ядат и не пият нищо. Едва след залез слънце започват да се хранят, като спазват умереност. През Рамазан мюсюлманинът трябва да внимава и да не прави никакви грехове, т. е. да не поглежда съзнателно нищо осъдително, да не говори и да не слуша нищо лошо и да не върши нищо грешно. Говеенето е вид богослужение

според Исляма. Говеенето през месец Рамазан е едно от 5-те основни задължения на мюсюлманина и завършва с празника Рамазан байрам. Празнуването е тържество на духа над тялото, на волята над тленното.

В навечерието на празника се раздава зекят (задължителната милостиня, която също е едно от 5-те основни задължения на мюсюлманина). Размерът на зекята се изчислява по определена формула, в зависимост от доходите.

Вечерта преди празника е обявена за почитане на мъртвите, подобно на задушницата при християните. Правят се питки с мляко и квас от нахут, като върху питката се слага пържено яйце или локум. Прави се и баница и се раздава за мъртвите: да им се намери на другия свят. Раздава се на нечетен брой къщи.

Празникът започва след сутрешната молитва и продължава три дни до късните часове, като всички се веселят. Задължително най-напред децата поздравяват своите родители и роднини и искат прошка от тях.

На Рамазан байрам се сервират предимно сладки храни – баклави, сладки, реванета, пасти. Затова той е известен още и като *шекер байрам*.

КУРБАН БАЙРАМ

Курбан байрам се празнува седемдесет дни след Рамазан байрам и продължава четири дни. Той е празник на жертвоприношението. Символизира силата на вярата, смирението, покаянието, помирението, опрощението и засвидетелства предаността към Аллах. Прави се курбан, като се коли мъжко агне или овен (също яре, теле). Преди това се произнася специална за този ден молитва. Кръвта на животното трябва да изтече в реката, а костите – заровени в земята. От месото се готви супа и яхния. Приготвя се и питка, баклава и пилаф. На трапезата се канят гости, най-често роднини. От курбана трябва да се заделят нечетен брой парчета, които се раздават на бедни и съседи. Искане за прошка (целува се ръка) от по-възрастните членове на семейството, като се почва от дядото, бабата, бащата, майката, по-голям брат/сестра. Най-малките членове на семейството се възнаграждават с пари.

Рамазан и Курбан байрам много трудно могат да бъдат повод за туристически пътувания. Това са семейни празници и малко хора биха напуснали дома си. Те обаче могат да бъдат атракция и мотив за пътуване за немюсюлманските туристи, които да искат да се запознаят и съпреживеят традициите и обичаите на мюсюлмански общности.

СВЕЩЕНИ НОЩИ

В мюсюлманския религиозен празничен календар се отбелязват и т. нар. свещени нощи. Такива са Бераат, Кадир, Мевлид, Мирадж и др. Празникът започва след последната молитва за деня и продължава до сутринта. Изпъл-

няват се молитви и песнопения. Важно е това да става в джамия. В пространство около джамията вярващите се срещнат и разговарят. Свещените нощи дават възможност за културен обмен. Молитвите по време на тези нощи не са толкова строги като петъчната. С колкото повече мюсюлмани споделяш молитвите през тези нощи, толкова по-добре. В тези нощи много мюсюлмани са склонни да пътуват и поклонническият туризъм е много силно застъпен. Често от селата и малките градове отиват до по-централни джамии. Българимюсюлмани пътуват до Одрин, а от северна Гърция – в България.

ХАТИМ

Мюсюлманите от Турция с радост пътуват, за да присъстват на празник за откриване на ново-построена джамия и за т. нар. **Хатим**.

Хатим се организира, когато едно дете завърши четенето и изучаването на Корана. Празнуването в България и Турция е традиция, а не религиозна догма. Обикновено се организира за група деца и се прави през пролетно-летния период. Това са общоселски тържества и всички са добре дошли.

Децата рецитират текстове от Корана. Получават подаръци. Всички ги поощряват и се прави трапеза за почерпка.

Ето една любителска импресия, представяща празник Хатим за завършване на курса по Коран на децата в село Рибново (югозападна България) през 2011 г.: <http://www.youtube.com/watch?v=r5BR221ylxs>

6 МАЙ – ПРАЗНИЦИ ГЕРГЪВДЕН и ХЪДЪРЛЕЗ

Шести май е празник и за мюсюлмани (Хъдърлез), и за християни (Гергьовден). По традиция и в двете общности е един от най-обичаните народни празници, който поставя началото на новата селскостопанска година. Шести май бележи края на зимата и началото на лятото.

При мюсюлманите от гледна точка на каноническия ислям Хъдърлез е езически празник. Не присъства в Хадисите и Корана. Арабите не познават този празник. За тях това е новъведение, което граничи с ерес. Ако им се предложи като туристическа услуга, ще се обидят и няма да го приемат. Представлява интерес за турците и най-вече за алианите. На Хъдърлез се празнува на открито и често се посещават текета (светилища).

За мюсюлманите празникът Хъдърлез се свързва с образите на светците Хадир и Иляз, които символизират живота, смъртта и безсмъртието. Поверието гласи, че на 5 срещу 6 май, във времето между първи петли и изгрев слънце, светците се срещат след едногодишното си пътешествие по земята. В часа на тяхната среща се твори безсмъртието и прераждането на ново начало.

За християните празникът е свързан с почитането на великомъченик св. Георги Победоносец. Той е защитник на християнската вяра, бил е хвърлен в тъмница и е обезглавен в 288 г. Така се превръща в образец на идеалния воин-християнин и покровител на войската.

Според легенди и поверия недалеч от неговия гроб се появил змей, който опустошавал околността. Със своята чудодейна сила светецът победил чудовището и оттогава се ползва със славата на змееборец. Именно този момент от житието на св. Георги лежи в основата на наложилия се в иконографията образ – фигурата на светеца се изобразява с копие в ръка на бял кон, под чиито копита се гърчи прободен дракон.

Преданието разказва, че веднъж в тъмницата при св. Георги дошъл беден земеделец, чийто вол паднал в яма и умрял. Светецът съжалил човека, който не можел вече да оре нивата си, и му вдъхнал надежда. Селянинът повярвал в думите му, прибрал се вкъщи и намерил вола си жив. Оттогава е останало вярването, че св. великомъченик Георги пази стадата от беди. У нас светецът е почитан като покровител на овчарите и на стадата.

За туристите са интересни няколко основни обрета:

- Преди изгрев слънце жените и децата излизат по ливадите и по три пъти се търкалят в росната трева за здраве. Събира се „адерлеска“ роса в шише, като се мокри и изцежда чиста кърпа.
- Важен момент са наричанията на китките. Младите момичета свиват събраните в навечерието на празника цветя и билки. Връзват ги с разноцветни конци и прикачват към тях накити, за да могат да си ги разпознаят. Поставят ги в менче с вода за през нощта.

- На деня Хъдърлез възрастна жена изважда китките от менчето една по една. Едновременно с това се пеят турски фолклорни песни, традиционни за празника и за всеки район от страната. Мотивите на тези песни играят ролята на своеобразна поличба за момата, чиято китка е извадена. В тях се пее за успех, здраве, любов и женитба.
- На празника важно място заемат люлките и люлеенето за здраве. Първо се люлеят момите, а след това всеки, който пожелае.

Хъдърлез се празнува от мюсюлманските общности на много места в страната – Белица, Якоруда, Борино, Долни Чифлик, Момчилград и т. н.

Гостите от Турция биха проявили интерес и към традициите за Гергьовден и ритуалите за празниците могат да се предложат като част от допълнителна услуга.

Обичаи

ПИСАНА БУЛКА

Уникалният обичай „писане на булка“ в България е разпространен само сред българите-мюсюлмани. Този тип „рисуване“ по лицата на булките е познато на различни места – в с. Рибново, където се практикува и до днес; в благоевградското село Церово, както и в Сърница и Драгиново, Велинградско. В Тетевенско този обичай вече е изчезнал.

В миналото „писането“ на булката е ставало тайно, само жената, която реди украсата, и близките на момичето са могли да присъстват. Всички други чакат, за да видят булката. Самият ритуал обикновено се извършва в сватбения ден от специална „писачка“.

След изписването на лицето се поставят кърпите и украсата на главата, и т. нар. телове, които днес са заменени със сребристи нишки и гирлянди. В Рибново след ритуала на рисуването обличат булката със специални дрехи и я извеждат пред насъбралите се гости.

Какво е значението на тази своеобразна „маска“ в сватбената обредност при българите мюсюлмани? Чрез нея булката става невидима, губи самоличността си, тя „не е себе си“, за да се осигури успешното осъществяване на прехода ѝ от мома в невеста. Сватбата представлява символично умиране, попадане в отвъдното и раждане на жената в новото ѝ социално положение.

Интересно е, че подобен ритуал с „шаренето“ на булка е съществувал при славяноезичната група на гораните в областта Гора, разположена днес между Република Косово и Албания. Населението там също е било християнско, приема исляма доста късно, знае се, че в средата на XIX в. умира последната християнка в Гора. Практиката за „шарене“ на булки обаче и сред гораните вече е прекратена от 60-70-те години на XX в.

Връзки към статии и видео за обичая:

Статия в Инфомрежа: <http://infomreja.bg/news.php?id=4685>

Статия в интернет страницата на БНР: <http://goo.gl/Xy7x4Y>

Кадри от филма на TVT „Писаните булки не плачат“:

<http://goo.gl/KQOxGQ>

ПЕХЛИВАНСКИ БОРБИ

Мазните борби, познати в България като **пехливански борби**, са вид спорт. Мюсюлманите имат обичай да устройват такива борби както на религиозни празници, така и на семейни тържества като сватби, годежи, особено ако семейството е по-заможено.

Макар в България по време на тоталитарния режим този вид спорт да е забранен, напоследък той се възражда. Практикува се най-вече от мюсюлманското население в района на Лудогорието, Хасковско и Кърджалийско. Освен в Турция и България пехливанските борби са разпространени и в северните части на Гърция. Включени са в списъка на ЮНЕСКО за опазване на световното нематериалното културно наследство чрез провеждащия се всяка година в Одрин турнир по пехливански борби в местността Къркпънар. Този вид състезание е близък до борбата „кураш“, която е традиционна за тюркските народи. Участниците в тези прояви се наричат *пехливани* (от персийски *pehlevān*, което може да се преведе като „герой“ или „шампион“).

Преди старта на надпреварите пехливаните се намазват обилно с лой или растително масло, най-често олио или зехтин. Облеклото им е оскъдно, като трябва да бъдат задължително голи над кръста и без обувки. Облечени са единствено с прилепнали къси панталони, ръчно изработени от биволска или телешка кожа, които могат да тежат до 10-12 кг.

Целта на състезателя е противникът да бъде туширан. Това често се оказва трудно, тъй като върху хлъзгавите тела е почти невъзможно да се приложи захват. По традиция победител в пехливанските борби е този, който успее да обърне противника си по гръб или да го вдигне във въздуха. Наградата е жив овен. Много от съвременните борци тренират класическа или тежка борба и са възпитаници на спортни школи и гимназии.

Самостоятелни борби обикновено не се организират. В родното село на прославения борец Коджа Юсуф – с. Черна, община Хитрино, област Шумен, обаче в последните години спортно-културното сдружение „Коджа Юсуф“ организира турнир по мазни борби в памет на легендарния борец.

Линк към статия за мазните борби в онлайн списанието БТуризм:
<http://btourism.com/read.php?id=51&menu=>

По-известни туристически обекти, архитектурни паметници от Османска България

**Агушеви конаци,
село Могилица**
<http://goo.gl/FGb39t>

Безистенът, град Ямбол
<http://goo.gl/qqAKoB>

**Байракли джамия,
град Самоков**
<http://goo.gl/Myсp6H>

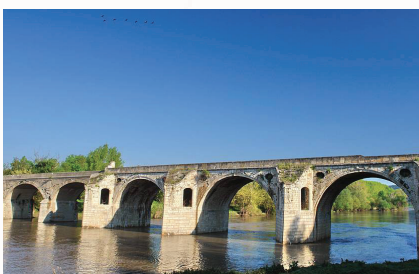
**Демир Баба теке,
село Свещари**
<http://goo.gl/btCfwd>

**Джумая джамия,
град Пловдив**
<http://goo.gl/EduKRe>

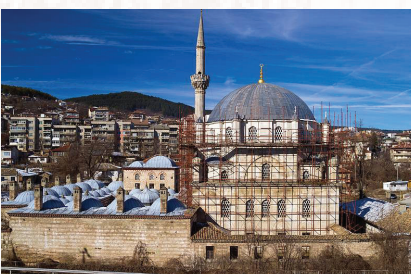
**Куршум джамия,
град Карлово**
<http://goo.gl/22z62Z>

**Мостът на Колю Фичето
на река Янтра, град Бяла**
<http://goo.gl/mL8MPD>

**Софийска джамия,
град София**
<http://goo.gl/lpzKZK>

**Томбул джамия „Шериф
Халил паша“, град Шумен**
<http://goo.gl/D7xn8W>

Джамия и библиотека на Осман Пазвантоглу, град Видин
<http://goo.gl/t0qTkt>

Мостът на Мустафа Паша, град Свиленград
<http://goo.gl/EKzI4R>

Мевлеви хане (Дервишки манастир), Стария Пловдив
<http://goo.gl/nR3yME>

Джамията в Дупница, град Дупница
<http://goo.gl/0QIT4k>

Осман Баба Теке, село Текето до град Хасково
<http://goo.gl/bGakf6>

Ак Язили Баба Теке, село Оброчище, град Балчик
<http://goo.gl/25L2ho>

Кадин Мост, село Невестино до град Кюстендил
<http://goo.gl/zRflzm>

Вместо заключение

Това помагало няма претенциите да изчерпва темата „грижата за клиента при туристи-мюсюлмани“, а само да създаде интерес към нея и даде скромен принос от познание и насоки, защото подобна литература засега почти няма.

Насърчаваме всички, които работят в тази сфера да продължат да търсят повече информация, да обменят опит и да споделят с колеги и съмишленици.

Предлагаме ви няколко интересни допълнителни източника, които открихме в глобалната мрежа на Интернет:

Tourism services adapted to Muslim religious requirements

http://en.wikipedia.org/wiki/Halal_tourism

Crescent Tours <http://goo.gl/cZ6ZRZ> –the pioneer of halal tourism concept in Europe and globally; a unique brand, offering holidays clearly aimed at Muslim travelers and providing a holiday experience that is in harmony with Islam.

Crescent Tours developed the world first **rating system to rate Travel & Hospitality Services and Facilities for Halal Friendliness** based on the availability of Halal Food or information on Halal Food, prayer information, the availability of prayer facilities, water usage in washrooms, ability to cater during Ramadan, the level of non-Halal activities and privacy in the use of recreational facilities.

<http://www.crescentrating.com/crescentrating-rankings.html>

Faith based needs of Muslim Halal conscious travelers – Crescent rating’s classification of the needs of Muslim Halal Conscious travelers. The „need to have“, „good to have“ and „nice to have“ services and facilities needed to attract the growing number of travelers from this segment.

<http://www.youtube.com/watch?v=HUdgXhFXVSI>

<http://www.youtube.com/watch?v=HUdgXhFXVSI>

Travel agency for religious Muslims <http://www.serendipity.travel/>

Search engine for Muslim friendly hotels and resorts

<http://www.halaltrip.com/>

Web portal for Islamic tours <http://islamictravels.com/>

A Guide to Halal Restaurants & Food in Hotels <http://goo.gl/dVx3dB>

Guide to prayer (salat) facilities in Hotels <http://goo.gl/TZINqz>

The rise of the affluent Muslim traveller <http://goo.gl/MeDBsj>

Global Muslim Lifestyle Tourism Market: Landscape & Consumer Needs Study 2012 – executive summary <http://goo.gl/sxfMQD>

Global Muslim Lifestyle Tourism Market 2012: Landscape & Consumer Needs Study <http://advisory.dinarstandard.com/travelstudy/>

Halal tourism's moment in the sun
<http://travel.cnn.com/halal-tourism-329146>

Catering to Muslim tourists in Malaysia <http://goo.gl/yxRzwW>

Global Travel Industry Gears Up for Muslim Tourist Boom
<http://goo.gl/RICtWW>

Western Hoteliers Cater to Muslim Travelers <http://goo.gl/vmO0fm>

Crescent rating's Halal Friendly Travel (CRaHFT) names Asia's Muslim-friendly destinations for 2013 – Survey <http://goo.gl/gwS8cK>

Ogilvy & Mather's Research Defines the Global Rise of the 'New Muslim Consumer' <http://goo.gl/Jokhz3>

After Islamic food and banking now halal-friendly travel
<http://goo.gl/UVtZWk>

Source: <http://goo.gl/nw0QBI>

Ramadan packages provide an evening buffet to end the day's fasting
<http://www.bbc.co.uk>

Australia's Gold Coast is attracting Muslim tourists by offering a Gold Coast Ramadan Lounge <http://goo.gl/e0ahNM>

Thai hotel chain Centara Hotels & Resorts is offering **Ramadan hotel packages**: inclusive meals are served after dark and right through the night rather than in the day time

During the full summer holiday season, a halal menu will be available, along with Arabic newspapers and TV channels, a ladies' spa section and programs, <http://goo.gl/A7Oduk>, <http://www.centarahotelsresorts.com>

Preparing Your Hotel for the Ramadhan Season – Edition 2

<http://goo.gl/RoFbwV>

Finding the Qiblah direction <http://goo.gl/ziuMPn>

Bespoke Islamic Branding practice, offering expert practical advice on how to build brands that appeal to Muslim consumers, globally

www.ogilvynoor.com

Речник на понятията, използвани в Наръчника

Абдест – препоръчително измиване на определени части от тялото по определен начин преди всеки религиозен обред при мюсюлманите

Алеви, алиани – алевиите, наричани също алиани, са етно-религиозна група в Турция (включва част от турците и кюрдите), на Балканите и малки групи в северозападен Иран, в северна Сирия и в Ирак.

Макар че се смятат за мюсюлмани, алевиите са разглеждани от сунитите като еретици поради култа им към Али ибн Абу Талиб и семейството му и особените им обичаи и ритуали. В някои отношения алевиите са по-близки до шиитите, но сравнително изолираното им съществуване в продължение на векове ги е обособило от основните шиитски общности.

Вакъф – недвижим имот или движимо имущество, предадено от държавата или отделно лице за религиозни или благотворителни цели. Доходите на вакъфа отиват за издръжка на мюсюлмански религиозни обекти – например джамия или други обществени обекти като мост, медресе, чешма, часовникова кула, пазар и др.

Джамия - храм, в който мюсюлманите се събират и извършват обща молитва.

Езанът – призив към молитва, която мюезинът отправя към вярващите

Зекят – даване на милостиня, един от основните стълбове (задължения на мюсюлманина) според Исляма, което се изпълнява с готовност и щедрост в името на Бога.

Чрез специални формули, в зависимост от доходите, се преценява, кой колко трябва да пожертва (в стока или пари) за бедните и нуждаещите се.

Ибадет – служене или преклонение пред Всевишния Аллах, изискващо се преди ритуалните обреди като молитва, четене на Коран от книга и др. Според ислямското законодателство чистотата не е самоцел. Тя означава почитване с цел „ибадет“.

Имам – духовен глава, водач в Исляма; може да означава и „пример за подражание“.

Ифтар – вечерята, с която се слага край на поста

Ислям – монотеистична религия, основана на Корана (книга, структурирана в 114 сури и смятана от нейните последователи за буквално слово на единствения Бог – Аллах)

В арабски език „ислям“ означава себеотдаване на Бог, както става ясно от посланията и живота на неговия пророк – Мохамед.

Кибла (посока) – посоката към Мека от различните части на света, към която мюсюлманинът трябва да се обърне и кланя по време на молитва. Към нея са обърнати и сградите на джамиите.

Курбан байрам – празник на жертвоприношението.

Празнува се седемдесет дни след Рамазан байрам и продължава четири дни. Символизира силата на вярата, смиреннието, покаянието, помирението, опрощението и засвидетелства предаността към Аллах.

Медресе – мюсюлманско средно или висше училище, подготвящо свещенослужители, учители в началните училища и държавни служители в някои страни от Близкия Изток.

Месчит – молитвен дом

Михраб – ниша в стената на джамия, често украсена с две колони и арка, показваща посоката, в която се намира свещеният камък Кааба в гр. Мека.

Молитвено килимче – поставя се на пода под молещия се, за да гарантира, че пространството, което се ползва за молитва, е чисто; произвеждат се в стандартен размер и със символичен дизайн.

Мюезин - духовен служител към джамията, който призовава мюсюлманите към молитва от минарето, пеейки езана.

Мюсюлманин - човек, който изповядва Исляма.

Мюфтия – висш ислямски духовник, религиозен водач на мюсюлманска общност и експерт по Шариата – ислямския закон.

Намаз – петкратната дневна молитва; един от стълбовете (задълженията) на мюсюлманите съгласно Исляма

Рамазан – деветият месец в ислямския календар, през който мюсюлманите говеят (постят), като не ядат и не пият нищо от зазоряване до залез слънце

Рамазан Байрам (Шекер Байрам) – мюсюлмански празник на разговяването, отбелязван в чест на приключването на говеенето (постите). Най-таченият празник сред мюсюлманите. Сервират се предимно сладки храни – баклави, сладки, реванета, пасти. Затова той е известен още и като *шекер байрам*.

Сунна (позната още като **Сюннет** в България и останалите бивши Балкански провинции на Османската империя) – описания на учението и дейността на пророка Мохамед; свещената традиция в Исляма

Сунити – най-многобройните последователи на Исляма. Сунитите, за разлика от шиитите, не признават възможността за посредничество между Бога и хората, след смъртта на Пророка Мохамед. Те отхвърлят идеята за особената природа на Али и правото на потомците му на имамат (духовно ръководство). Между двете крила има значителни различия в принципите за решаване на юридически въпроси, в характера на празниците, в отношението към другOVERците, в молитвите и др.

Сухор – храненето на зазоряване преди деня на пост

Хадж – поклонничество, един от петте стълба в Исляма. Пътуването (хадж) е преди всичко до Мека и се смята за неотменимо задължение на мюсюлманина

Халал – действие, продукт или услуга, позволени съгласно Исляма, буквално – „добро“

Харам – противоположното (антонимът) на халал; всичко, което не е позволено в Исляма; опасно; грях.

Харам са свинското и алкохолът, както и да влезеш в морето, ако не можеш да плуваш.

Шариат (изписвано на български и като **шерият**) – пътят, който трябва да бъде следван от мюсюлманина; ислямското право – съвкупност от правове, морални и религиозни норми, които включват подробни предписания за почти всяка област на личния и обществения живот – от банковото и военното дело до благотворителността и защитата на околната среда.

Шиити – най-големият схизматичен клон на Исляма, с около 10-20% последователи сред мюсюлманите в света.

Шиита означава „последователи“, „фракция“ или „партия“ на Али, зет и братовчед на Мохамед, за когото шиитите вярват, че е приемник на Мохамед в халифата.

Тауаф – ритуално обикаляне около Кааба

Теке (или **завиет**) е специално място, предназначено за събиране на дервиши (вид ислямски монаси) – суфии, бекташи и др. Първоначално текето представлява жилище на духовен водач и неговите ученици. С времето текетата се превръщат в религиозни центрове, които често включват медресе, имарет и други сгради, понякога дори джамия. Те стават места за поклонници и мюсюлмански ученици.

Тюрбе – малък мавзолей, характерен за османската архитектура, в който са погребвани султани, влиятелни държавници, духовни лица и видни личности.

Улема – група учени или духовни водачи, на които е поверена религиозната власт.

Те нямат политическа сила, но действат като ограничителен фактор върху властта на султаните и емирите (висшия политически елит).

Уаджиб – задължително почистване според Шариата

Умма – цялата мюсюлманската общност в света, независимо от държави, граници, националности и др. подобни.

Продуктът е създаден в рамките на Проект „Познание и разбиране за религиозните, културни и човешки различия в полза на устойчивото развитие“, изпълняван от

© Фондация „Информация и природозащита“

www.ecologybg.com

В партньорство с Асоциация за екотуризъм Кюра Планина, Турция и Фондация PAN Parks www.panparks.org

Осъществен е благодарение на финансовата подкрепа на европейско-средиземноморската Фондация за диалог между културите „Анна Линт“

www.euromedalex.org

Мненията, изразени в него, са на авторите и не следват задължително възгледите на донорската организация.